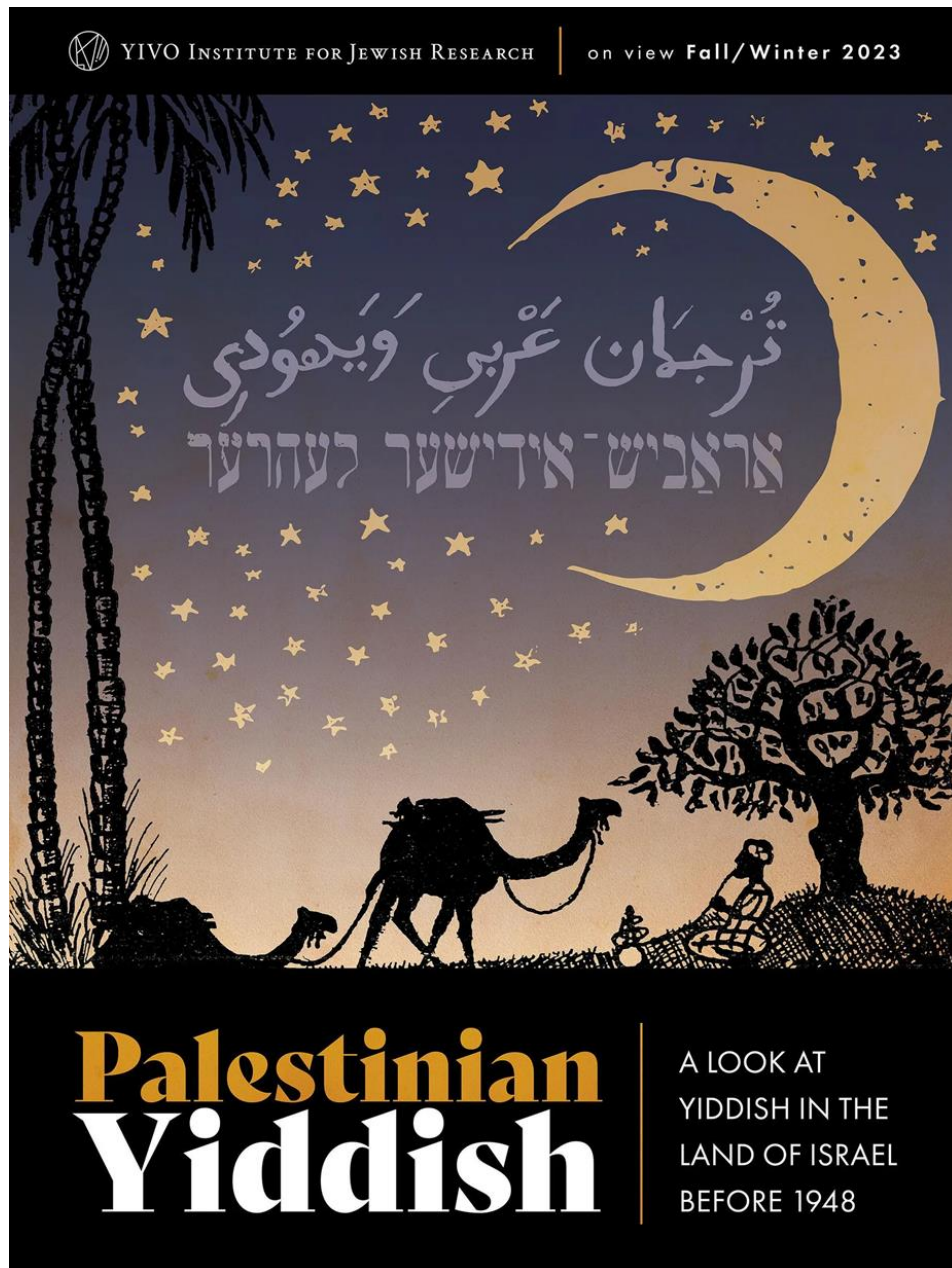

Cum idișul a devenit o "limbă străină" în Israel.

Expoziția *Palestinian Yiddish: A Look at Yiddish in the Land of Israel Before 1948.*

Autor: Zach Golden

Redactor și translator: Victoria Sara Dazin

Expoziția *Palestinian Yiddish: A Look at Yiddish in the Land of Israel Before 1948*, organizată de Institutul YIVO pentru Cercetare Evreiască din New York, ne oferă o privire asupra poveștii idișului în Israel, din anii 1400 până la înființarea statului Israel în 1948, prin intermediul artefactelor și imaginilor rar văzute de public.

Expoziția "Idiș palestinian" prezintă integrarea limbii idiș în Palestina, ascensiunea sa literară și suprimarea violentă în Israelul prestatal.

"Profesorul arabo-idiș" a fost primul text creat pentru studenții vorbitori de idiș de arabă. Coperta cărții este încorporată în afișul expoziției YIVO.

O scurtă istorie a imigrației în Palestina

Preponderența imigrației în Țara Sfântă a venit de la evreii sefarzi exilați, începând cu 1492. Bogăția și legăturile lor în cadrul Imperiului Otoman au permis evreilor să fie tratați mult mai bine decât au fost sub mameluci, pe care otomanii i-au cucerit în 1517, plasând Țara Sfântă sub control otoman. Ashkenazim s-au stabilit în Țara Sfântă cel puțin din secolul al 15-lea. Comentator al Mișnei, rabinul Ovadiah Bartenura, a documentat prezența lor în scrisorile pe care le-a trimis fratelui său din 1488 până în 1490 și a remarcat că au fost tratați aspru și au scăzut în număr de-a lungul timpului sub sultanatul mameluc.

Sefarzi, Ashkenazi și Mizrahi în Ierusalim, c. 1900. *Prin amabilitatea Institutului YIVO pentru Cercetare Evreiască*

Imigranții așkenazi în Palestina controlată de otomani au venit în valuri de-a lungul secolelor. Prima migrație în masă a avut loc sub conducerea rabinului Yehuda HeHasid, care a condus un aflus de evrei din Polonia în 1700. Apoi au venit Hasidim și oponentii lor, Misnagdim, la sfârșitul secolului al 18-lea și începutul secolului al 19-lea, și comunitățile evreiești mai noi, cum ar fi Mishkanot Sha'ananim situat în afara zidurilor

Ierusalimului și așezarea Petah Tikva la mijlocul până la sfârșitul secolului al 19-lea.

Între ei, evreii așkenazi vorbeau și scriau în idiș. Prima dovadă a limbii idiș scrise în țară poate fi văzută în expoziția de la Biblioteca Universității Cambridge. Datează din 1567.

"Primul document pe care îl arăt în expoziție", a spus Eddy Portnoy, director de expoziții la YIVO, "este un fragment dintr-o scrisoare scrisă de o femeie din Ierusalim fiului ei din Cairo în idiș". A fost una dintre cele câteva astfel de scrisori găsite în colecția de manuscrise evreiești numită Cairo Geniza, dintre care o alta avea înfloriri aproape stereotipice *yidische*.

Una dintre ele o pune să-i spună că ar trebui să se întoarcă la Ierusalim, că nu va avea o viață bună în Cairo, că există locuri de muncă disponibile pentru el în Ierusalim dacă vrea să se întoarcă. Ea se întreabă de ce nu îi scrie suficient", a spus Portnoy.

Deși Țara Sfântă se afla sub controlul Imperiului Otoman turc, cultura locală dominantă era arabă. Idișul s-a dezvoltat, așa cum se întâmplă în fiecare țară, integrând limba locală dominantă.

În 1966, Mordechai Kosover, un savant în limba idiș născut în Vilna, a scris despre istoria vechiului Yishuv, acei evrei care au imigrat în Israel înainte de 1880 și dialectul său particular de idiș într-o carte numită *Elemente arabe în idișul palestinian*, care este prezentată în mod proeminent în expoziția YIVO. "Avem o mică secțiune în care ofer zece exemple de arabă care au fost integrate în idișul vechiului Yishuv și toate sunt luate din cartea lui Kosover", a spus Portnoy.

Kosover împarte părțile lingvistice ale cărții în secțiuni despre modul în care cuvintele au fost schimbate, datorită influenței arabe, și zicale comune în idiș care foloseau araba palestiniană.

De exemplu, Allah karim, care înseamnă "Dumnezeu este generos" în arabă, este folosit mai serios în idiș ca *Allah karim!* (Dumnezeu te va ajuta!) Cuvintele turcești otomane care au intrat în arabă au ajuns din idiș: - *kalabalik* (pronunțat "kalabaluk"), adică "mulțime", a fost folosit în expresia *es iz a gantzer kalbelik*, adică "o mulțime întregă este acolo".

În timp ce ebraica rabinică era vorbită între evreii din diferite comunități evreiești, idișul era vorbit la piață cu arabii. De fapt, multe familii arabe vorbeau sau cel puțin înțelegeau idișul până în secolul 20. "Er iz a baladi"

Din anii 1880 până în anii 1920, trei focare din ce în ce mai intense de pogromuri antievreiești din Imperiul Rus au ucis zeci de mii de evrei. Acest lucru i-a stimulat pe evrei să acționeze într-o varietate de moduri.

Până în 1924, 2 milioane de evrei au emigrat în Statele Unite. Mii de oameni s-au alăturat mișcării muncitorești numită Jewish Labor Bund, în timp ce

alții s-au alăturat bolșevicilor. Sute de mii s-au alăturat rândurilor sioniștilor, care ei înșiși au fost împărțiți în multe facțiuni.

Zionismul, ideea că trebuie să existe o patrie națională pentru evrei, a fost în cele din urmă înrădăcinată în două idei promovate de gânditorul sionist Theodor Herzl: antisemitismul era inevitabil, iar evreii din întreaga lume trebuiau să se unească într-o țară pe care să o construiască împreună.

Deși aceasta a fost aparent o soluție politică la o problemă politică, a existat și un element cultural: diaspora nu era doar o situație politică care trebuia rezolvată, ci o mocirlă culturală care trebuia curățată. Când mișcarea sionistă *Bilu* a început să aducă imigranți așkenazi din Imperiul Rus în Țara Sfântă pentru a crea kibbuturi, colective agricole, și când Eliezer Ben-Yehuda a condus o mișcare de revigorare a evreilor în Ierusalim, acestea au fost acceptate ca elemente de bază ale sionismului.

Idișul a început să reprezinte diaspora și slăbiciunea, a declarat lingvistul Ghil'ad Zuckermann. Iar sioniștii au vrut să fie dionisiaci: sălbatici, puternici, musculoși și independenți.

Membrii primelor trei *Aliyot*, imigrări sioniste în Țara Sfântă în timpul pogromurilor, au fost mai seculari decât așkenazii care au venit înaintea lor și mai motivați ideologic să înceapă un stat evreiesc. De asemenea, ei îi depășeau numeric pe evreii religioși.

Evreii din vechiul Yishuv încep să vadă acest lucru ca pe un afront la credințele lor religioase. "De asemenea, i-au văzut pe acești străini în haine fine publicând în ebraică, trăind în kibbuturi mixte; a fost văzută ca destabilizatoare și au văzut-o ca pe un sfârșit al modului lor de viață.

Vechii vorbitori de idiș palestinian Yishuv au adăugat un cuvânt pentru a se distinge de noii veniți. *Er iz a baladi*, însemna "el este unul dintre noi", cu cuvântul "baladi" însemnând "nativ" în arabă. Cuvântul ebraic *khalutz*, sau "pionier", însemna "unul dintre ei".

Fanatici evrei

După ce Imperiul Otoman învins în Primul Război Mondial, s-a prăbușit, cedând în cele din urmă Țara Sfântă Marii Britanii în ceea ce avea să devină Palestina mandatară. În acea perioadă, a apărut un manual curios. Egiptologul Getzel Selikovitsch a publicat un manual arab palestinian în idiș, care este prezentat în expoziție. Scopul său declarat era de a ajuta Legiunea Evreiască a Armatei Britanice să vorbească cu arabii palestinieni. Legiunea evreiască, o forță recrutată internațional, luptase împotriva otomanilor în Orientul Mijlociu.

Prin fraze simple, manualul îl învață pe cititor cum să spună fraze mai complexe, cu conotații politice precum "Lord Reading, ambasadorul englez

la Washington, este un mare vorbitor și un evreu minunat" și "soldații evrei din Țara Sfântă au o mare glorie".

Legiunea evreiască a fost formatoare pentru mulți lideri sioniști, inclusiv Ben-Gurion, care au fost motivați să aducă Țara Sfântă sub control britanic. Declarația Balfour din 1917 a declarat Palestina un cămin național pentru poporul evreu, iar sioniștii sperau că, cu Marea Britanie la conducere, statul Israel ar putea fi stabilit.

Idișul și araba s-au dovedit a fi instrumente vitale pentru colonizarea țării. Sioniștii au folosit, de asemenea, idiș în străinătate în scopuri propagandistice primul discurs politic în idiș filmat vreodată a fost ținut în 1934 de liderul sionist Ze'ev Jabotinsky la Paris.

Gimnaziul Herzliya din Tel Aviv, primul liceu din Palestina cu cursuri predate în întregime în ebraică, a devenit focarul activismului ebraic intens. Activismul a început în 1913, când studenții au făcut presiuni asupra universității de știință și inginerie nou înființate, Technion, pentru a preda în ebraică, mai degrabă decât în germană.

Portnoy relatează că în 1914, gânditorul politic Chaim Zhitlowsky a venit în Palestina, ținând prelegeri la Ierusalim, Haifa și în alte locuri în idiș, pe urmele scriitorului Sholem Asch, care a ținut prelegeri în idiș cu câteva luni înainte. Oamenii au început să se plângă și au izbucnit proteste.

Zhitlowsky a fost invitat să țină o prelegere importantă unui grup de muncitori din Tel Aviv, dar studenții de la Herzliya au găsit locuința lui Zhitlowsky în Jaffa și au înconjurat-o, refuzând să-l lase să-și țină prelegerea până când nu negocia cu ei. "Zionismul a fost o mișcare revoluționară. Iar acești oameni erau fanatici", a remarcat Portnoy.

"Ivri, daber ivrit!"

Nu este surprinzător că școala Herzliya a fost locul de naștere al organizației extremiste, Batalionul Apărătorilor Limbii, în 1923.

Batalionul a fost militant în eforturile sale de a impune ebraica indiferent de situație, folosind propaganda (cel mai faimos, *ivri, daber ivrit!* sau "ebraică, vorbește ebraică!"), intimidare și violență. Membrii săi au atacat spectacolele de teatru idiș și au închis birourile publicațiilor idiș.

O fotografie importantă din expoziție este una Portnoy găsită în publicația idiș *Ilustrirte Vokh* care arată un grup de oameni bandajați cu legenda: "Acest grup de idișiști a fost grav rănit în timpul unei lupte cu fanaticii evrei".

Ya'akov Zerubavel, un activist sionist care susținea idișul, a comentat starea limbii în anii 1930: "Mai rău decât persecuția a fost pogromul metodic, psihologic și ideologic practicat de autorități împotriva dreptului de a folosi limba idiș".

באָכן ייִדיש-העברעישן ציוּץ
מענשטויס איז תל-אביב

די גרופע ייִדישע, וועלכע זענען נאָר אַ פּאַר טעג אַלדער
געווען געווען מיט דער גרופע האַברעישער פּאַרטיקלער.

Idișți răniți după un atac al fanaticilor limbii ebraice, Tel Aviv, 1928. Ilustrirte vokh, Varșovia, 30 noiembrie 1928. *Prin amabilitatea Institutului YIVO pentru Cercetare Evreiască.*

La sosirea în Israelul pre-statal, imigranților așkenazi li s-a dat o scurtă perioadă de timp pentru a renunța la idiș și a învăța ebraica. "Sioniștii au făcut de fapt o regulă - dacă ai fost în țară timp de doi ani, nu ai voie să vorbești idiș într-o întâlnire publică; trebuia să vorbești ebraică", a spus Portnoy.

Cei care s-au înrolat pentru a scrie literatură în idiș au primit puțin sprijin financiar. Pe de altă parte, spre deosebire de contemporanii lor care scriau ebraică, ei erau liberi să scrie despre ceea ce voiau. Nu aveau nevoie să respecte niciun scenariu ideologic.

Yael Chaver, un savant de la Berkeley, este specializat în literatura ebraică și idiș a Israelului pre-statal. "Cred că, deoarece erau o minoritate și, în esență, nu erau încurajați și nu sprijiniți, aveau mai multă libertate", a spus ea.

"Scriitorii idiș au abordat subiecte pe care scriitorii evrei ai vremii nu le-au abordat", a spus Chaver. A existat o poveste, de exemplu, despre un băiat evreu care vâna mistreți pentru a-i vinde preoților ortodocși greci, dând peste un grup de oameni îmbrăcați ca arabi, dar ținând un seder de Paște. "Este o întreagă estompăre a dimensiunilor aici. Și nici un scriitor evreu al vremii nu abordează așa ceva."

Idiș în Gaza?

În ciuda încercării de distrugere a limbii idiș, limba a supraviețuit în Israel în moduri neașteptate.

Suntem în 1945, cu trei ani înainte de înființarea statului Israel și chiar la sfârșitul Holocaustului.

Liderul revoltei din ghetoul Varșovia, Rozka Korczak-Marla, vine la Tel Aviv, adresându-se adunării în idiș despre exterminarea evreilor din Europa de Est.

David Ben-Gurion, care avea să devină în curând primul prim-ministru al Israelului, a vorbit apoi mulțimii în ebraică. "Un camarad tocmai a vorbit aici într-o limbă străină", a declarat el.

Remarca șocantă a lui Ben-Gurion a făcut parte dintr-un model de denigrare exprimat de susținătorii ebraicii moderne în cadrul mișcării sioniste în anii pre-statali. Scopul său era de a delegitimiza limba idiș folosind violența, intimidarea și propaganda.

La un an de la înființarea sa în 1948, statul Israel a interzis teatrul și periodicele idiș sub puterile lor legale de a controla materialele publicate și prezentate în limbi străine (cu excepția importantă a revistei literare *Di goldene kayt* a poetului Avrom Sutkever). Acest lucru a exclus ferm limba și susținătorii săi de la legitimitatea culturală de atunci, chiar și după ce cele mai grele restricții au fost ridicate câțiva ani mai târziu.

Nu era nici o garanție că ebraica modernă va deveni învingătoare în războaiele lingvistice ale Palestinei mandatate. La urma urmei, idișul a fost prima limbă a valurilor de evrei care au început să migreze în țară începând

cu anii 1880. De fapt, idiș a fost vorbit continuu în țară încă din secolul al 15-lea.

Comunitatea hasidică a crescut mult mai repede decât a anticipat vreodată conducerea sionistă și zeci de mii dintre ei continuă să vorbească idiș.

Pe partea seculară, guvernul a început să-și slăbească controlul asupra limbii idiș în anii 1950, dar limba a fost vorbită mai liber după ce imigrația rusă din anii 1980 a adus un număr mare de vorbitori și scriitori idiș în Israel. Organizații precum Leyvik House și YUNG YiDiSH și un program de radio idiș produs de Autoritatea de Radiodifuziune din Israel au ajutat la satisfacerea nevoilor culturale ale acestor noi imigranți.

Ghil'ad Zuckermann a teoretizat că ebraica modernă, fiind formulată de vorbitori de idiș, are idiș ca parte a ADN-ului său. Un exemplu memorabil: *ma nishma* sau "ce se întâmplă?" (literal, "ceea ce se aude") nu se găsește în nici o încarnare anterioară a limbii ebraice, dar este utilizat pe scară largă în idiș (*vos hert zikh?*) și alte limbi.

Dar cel mai interesant mod în care idișul a trăit în Țara Sfântă a fost modul în care a continuat să fie amintit de unii arabi palestinieni. Michael Dorfman a scris despre niște locuitori din Gaza, ai căror părinți vorbiseră idiș cu așkenazii din vechiul Yishuv. Au ajuns să vorbească idiș soldaților israelieni, dintre care mulți încă știau limba, când au intrat în Gaza după războiul victorios din 1967.

"Soldații au relatat acest lucru compilerilor unei istorii militare seminale, dar am auzit că editorul a decis să nu includă această poveste pentru a nu încălca mitul că idișul a fost lăsat în urmă în diaspora", a spus Dorfman.

"Idiș palestinian" este expus pentru toamna anului 2023 la YIVO, situat în Centrul pentru Istoria Evreilor, pe 15 West 16th St., New York City.

Autor: Zach Golden, "How Yiddish became a 'foreign language' in Israel despite being spoken there since the 1400s". Forward Jewish, September 11, 2023.

Zach Golden este redactor-șef adjunct în idiș. El este, de asemenea, cofondator și rabin al sinagogii și centrului cultural Der Nister din Los Angeles. El poate fi contactat la golden@forward.com.

Cum idișul a devenit o "limbă străină" în Israel.

Expoziția Palestinian Yiddish: A Look at Yiddish in the Land of Israel Before 1948

Autor: Zach Golden

Redactor și translator: Victoria Sara Dazin

Subiect: Expoziția "Idiș palestinian" prezintă integrarea limbii idiș în Palestina, ascensiunea sa literară și suprimarea violentă în Israelul prestatal.

YIVO INSTITUTE FOR JEWISH RESEARCH

on view Fall/Winter 2023

תְּרַגְמָן עַרְבִי וַיִּפְּוּדִי
אַרְאֵיִשׁ אִיִּדִישׁ לַעֲהָרָא

Palestinian Yiddish

A LOOK AT
YIDDISH IN THE
LAND OF ISRAEL
BEFORE 1948